

مطالعه امکان‌سنجی بر آورد تعداد مهاجران از مناطق شهری به مناطق روستایی از سال ۱۳۹۵ تا ۱۴۰۰

مجری

لیدا کلهری ندرآبادی

همکاران

پریا ترابی کهلان

محمد شیری

گروه پژوهشی طرح‌های فنی و روش‌های آمار

پاییز ۱۴۰۱

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

کد شناسه: RP-0101

عنوان: مطالعه امکان‌سنجی برآورد تعداد مهاجران از مناطق شهری به مناطق روستایی از سال ۱۳۹۵ تا ۱۴۰۰

مجری: لیدا کلهری ندرآبادی

همکاران: پریا ترابی کهلان، محمد شیرینی

گروه پژوهشی: طرح‌های فنی و روش‌های آماری

تاریخ انتشار: پاییز ۱۴۰۱

نوبت انتشار: اول

طراح جلد: ساناز مهندسی

صفحه‌آرا: نجمه ناظریان

❖ حق مالکیت معنوی این طرح پژوهشی متعلق به پژوهشکده‌ی آمار است و نقل مطالب فقط با ذکر مأخذ مجاز است.

پژوهشکده‌ی آمار

معاون اول رئیس‌جمهور
معاونت توسعه روستایی و مناطق محروم کشور

تهران، خیابان دکتر فاطمی، خیابان باباطاهر، خیابان سرتیپ فکوری،

شماره‌ی ۱۴۵

۰۲۱ ۸۸۶۳۰۴۴۰ -۳

www.srtc.ac.ir

پیش‌گفتار

مهاجرت یکی از چهار عامل اصلی تغییر و تحول جمعیت بوده و به دلیل ماهیت خود می‌تواند علاوه بر تغییرات درازمدت و طولانی، آثار سریع و کوتاه مدتی را نیز در تعداد و ساختار جمعیت ایجاد کند و تعادل یا عدم تعادل‌هایی را در جمعیت‌های تحت تأثیر خود به وجود بیاورد. مهاجرت از شهر به روستا یکی از پدیده‌هایی است که در سال‌های اخیر شاهد آن هستیم. این حرکت می‌تواند بخشی از معضلات جامعه شهری را کاهش دهد و موجب رونق مجدد روستاها و توزیع نسبتاً عادلانه جمعیت در فضای جغرافیایی شود. این پدیده در کشورهای توسعه یافته به دلیل امکانات موجود در این مناطق قابل توجه است. تاکنون در کشور ما، اغلب مهاجرت‌ها از مناطق روستایی به مناطق شهری بوده؛ همچنان که در داده‌های سرشماری نفوس و مسکن طی سال‌های متوالی این حرکت محسوس است ولی در سال‌های اخیر شاهد بازگشت مهاجران از شهرها به سوی روستاها نیز هستیم. بنابراین با توجه به ارتباط میان مهاجرت و توسعه، نیاز به مرور دوباره رویکردهای مهاجرت از شهر به روستا ضرورت دارد.

در خصوص پدیده مهاجرت از شهر به روستا در ایران تحقیقات زیادی انجام نشده است که یکی از دلایل آن می‌تواند نبودن آمار و اطلاعات کافی در این رابطه باشد. البته برخی مطالعات موردی انجام شده است که به تعداد محدود نمونه و سطح جغرافیایی خاص بسنده شده است. با توجه به نیازهای موجود برای تدوین سیاست‌ها و برنامه‌های کلان راهبردی در حوزه توسعه روستایی انجام طرح پژوهشی «امکان سنجی برآورد تعداد مهاجران از مناطق شهری به مناطق روستایی از سال ۱۳۹۵ تا ۱۴۰۰» در سال ۱۴۰۰، به درخواست معاونت توسعه روستایی و مناطق محروم کشور در دستور کار پژوهشکده‌ی آمار قرار گرفت. از آنجا که هرگونه سیاست‌گذاری و آینده‌نگری در نواحی روستایی با ساختار جمعیت به طور مستقیم و غیر مستقیم ارتباط پیدا می‌کند، برآورد میزان مهاجرت، شناسایی عوامل آن و ویژگی‌های اجتماعی-اقتصادی مهاجران شهر به روستا از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

برخی رویکردهای نظری مهاجرت، روند تغییرات جمعیت و مهاجرت در ایران بر اساس نتایج سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن و همچنین امکان سنجی برآورد تعداد مهاجران شهر به روستا، و مطالعه وضعیت موجود بر اساس داده‌های آمارگیری نیروی‌کار در این پژوهش مورد توجه قرار گرفته است. از آنجاییکه آمارگیری نیروی کار به صورت سالانه توسط مرکز آمار ایران اجرا می‌شود که تواتر زمانی کمتری در مقایسه با سرشماری عمومی

نفوس و مسکن دارد، نتایج آن می‌تواند در فواصل سرشماری‌ها در ارزیابی روند مهاجرت شهر به روستا در سطح کل کشور ارزنده باشد.

این طرح پژوهشی در گروه پژوهشی طرح‌های فنی و روش‌های آماری پژوهشکده‌ی آمار انجام شده است و مرهون زحمات بی‌شایبیه‌ی همکارانی است که به‌طور مستقیم در تهیه‌ی آن مشارکت داشته‌اند و جا دارد از آن‌ها تشکر و قدردانی به‌عمل آید. از مدیر کل محترم برنامه‌ریزی معاونت توسعه روستایی و مناطق محروم کشور، جناب آقای مهدوی و سایر همکاران معاونت توسعه روستایی و مناطق محروم کشور برای همکاری‌های صمیمانه و ارائه‌ی رهنمودهای ارزنده سپاسگزاری می‌شود. همچنین از همکاران پژوهشکده‌ی آمار، سرکار خانم دکتر لیدا کلهری به‌عنوان مجری طرح، سرکار خانم دکتر پریا ترابی کهلان و جناب آقای دکتر محمد شیرینی به‌عنوان همکاران اصلی که در اجرای این طرح زحمات بسیاری را متقبل شده‌اند تشکر و قدردانی می‌شود.

گروه پژوهشی طرح‌های فنی و روش‌های آمار

پژوهشکده‌ی آمار

فهرست مطالب

کلیات.....	۱
۱-۱- مقدمه.....	۱
۲-۱- بیان مسئله.....	۳
۳-۱- اهداف تفصیلی پژوهش.....	۶
۴-۱- تعاریف و مفاهیم.....	۷
۱-۴-۱- علت‌های مهاجرت.....	۹
۵-۱- رویکردهای نظری مهاجرت.....	۱۰
۱-۵-۱- نظریه‌ی روانشتاین.....	۱۰
۲-۵-۱- نظریه‌ی لاری ساستاد.....	۱۱
۳-۵-۱- نظریه‌ی اورت. س. لی.....	۱۲
۴-۵-۱- نظریه‌ی زیلف یا جاذبه‌ی مهاجرتی.....	۱۳
۵-۵-۱- نظریه‌ی آرتور لوئیس.....	۱۴
۶-۵-۱- نظریه‌ی تودارو.....	۱۴
۷-۵-۱- نظریه‌ی سرمایه‌ی انسانی.....	۱۵
۸-۵-۱- نظریه‌ی شبکه‌ی مهاجرتی.....	۱۵
۹-۵-۱- نظریه‌ی کارکردباوری.....	۱۶
۱۰-۵-۱- نظریه‌ی سیستمی مهاجرت.....	۱۷
۱۱-۵-۱- نظریه‌ی محرومیت نسبی.....	۱۷
روند تغییرات جمعیت و مهاجرت در ایران.....	۱۹
۱-۲- تقسیمات کشوری.....	۱۹
۲-۲- روند تغییرات جمعیت در ایران.....	۲۴
۳-۲- روند تحولات مهاجرت در ایران.....	۲۶
۴-۲- مهاجرت شهر به روستا.....	۳۱
۵-۲- نتیجه‌گیری.....	۳۴
امکان‌سنجی برآورد تعداد مهاجران شهر به روستا با استفاده از طرح آمارگیری نیروی کار.....	۳۷

۳۸	۱-۳- طرح آمارگیری نیروی کار
۳۹	۱-۱-۳- تعاریف و مفاهیم طرح آمارگیری نیروی کار
۴۰	۱-۲-۳- امکان‌سنجی استفاده از نتایج آمارگیری نیروی کار برای برآورد تعداد مهاجران از مناطق شهری به مناطق روستایی
۴۳	۱-۳-۳- بررسی روند مهاجرت شهر به روستا و علت‌های آن با استفاده از طرح آمارگیری نیروی کار
۵۱	۲-۳- نتیجه‌گیری
۵۵	جمع‌بندی و پیشنهادات
۵۶	۱-۴- سرشماری عمومی نفوس و مسکن
۵۷	۲-۴- آمارگیری نیروی کار ایران
۵۹	۳-۴- بحث و پیشنهادات
۶۳	مرجع‌ها
۶۵	واژه‌نامه

فهرست جدول‌ها

- جدول ۱-۲- تعداد شهرستان‌ها، بخش‌ها، شهرها، آبادی‌های دارای سکنه و کل آبادی‌های کشور به تفکیک استان- ۱۳۸۵ ۲۰
- جدول ۲-۲- تعداد شهرستان‌ها، بخش‌ها، دهستان‌ها، شهرها، آبادی‌های دارای سکنه و کل آبادی‌های کشور به تفکیک استان- ۱۳۹۰ ۲۱
- جدول ۳-۲- تعداد شهرستان‌ها، بخش‌ها، دهستان‌ها، شهرها، آبادی‌های دارای سکنه و کل آبادی‌های کشور به تفکیک استان- ۱۳۹۵ ۲۲
- جدول ۴-۲- تعداد شهرستان‌ها، بخش‌ها، دهستان‌ها، شهرها و کل آبادی‌های کشور به تفکیک استان- ۱۳۹۹ ۲۳
- جدول ۵-۲- تغییرات جمعیت کشور به تفکیک نقاط شهری و روستایی: ۱۳۳۵-۱۳۹۵ ۲۴
- جدول ۶-۲- متوسط رشد سالانه‌ی جمعیت کشور به تفکیک نقاط شهری و روستایی: ۱۳۳۵-۱۳۹۵ ۲۵
- جدول ۷-۲- تعداد مهاجران بر حسب مبدأ و مقصد آخرین مهاجرت طی سال‌های ۱۳۵۵-۱۳۹۵ ۲۷
- جدول ۸-۲- توزیع نسبی مهاجران داخلی بر حسب روستا و شهر بودن مبدأ و مقصد در سرشماری‌های ۱۳۵۵-۱۳۹۵ ۲۸
- جدول ۹-۲- توزیع نسبی مهاجران واردشده به استان‌های کشور بر حسب علت مهاجرت طی دوره ۱۳۸۵- ۱۳۹۰ (کل کشور) ۳۰
- جدول ۱۰-۲- مهاجران وارد شده طی سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۰ از مناطق شهری کل کشور به مناطق روستایی بر حسب استان مقصد و علت مهاجرت (بر اساس آخرین جابه‌جایی انجام‌شده در سرشماری ۱۳۹۰) ۳۱
- جدول ۱۱-۲- توزیع نسبی مهاجران واردشده از شهر به روستا طی سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۰ بر حسب سن و علت مهاجرت (بر اساس داده‌های سرشماری سال ۱۳۹۰) ۳۲
- جدول ۱۲-۲- تعداد مهاجران واردشده به مناطق روستایی استان‌های کشور بر اساس سرشماری ۱۳۹۵ ۳۳
- جدول ۱۳-۲- تعداد مهاجران واردشده به مناطق روستایی کشور به تفکیک گروه‌های سنی بر اساس سرشماری ۱۳۹۵ ۳۴
- جدول ۱-۳- تعداد مهاجران واردشده از شهر به روستا بر حسب علت مهاجرت طی سال‌های ۱۳۹۶ تا ۱۴۰۰ ۴۳
- جدول ۲-۳- درصد علت‌های مهاجرت شهر به روستا طی سال‌های ۱۳۹۶ تا ۱۴۰۰ ۴۴
- جدول ۳-۳- تعداد و درصد مهاجران واردشده از شهر به روستا به تفکیک جنسیت طی سال‌های ۱۳۹۶ تا ۱۴۰۰ ۴۵

- جدول ۳-۴- تعداد و درصد مهاجران واردشده از شهر به روستا به تفکیک جنسیت و علت مهاجرت طی سال‌های ۱۳۹۶ تا ۱۴۰۰ ۴۶
- جدول ۳-۵- تعداد و درصد مهاجران واردشده از شهر به روستا به تفکیک وضع فعالیت طی سال‌های ۱۳۹۶ تا ۱۴۰۰ ۴۶
- جدول ۳-۶- تعداد و درصد مهاجران واردشده از شهر به روستا به تفکیک وضع فعالیت و علت مهاجرت طی سال‌های ۱۳۹۶ تا ۱۴۰۰ ۴۷
- جدول ۳-۷- تعداد مهاجران واردشده از شهر به روستا به تفکیک گروه سنی طی سال‌های ۱۳۹۶ تا ۱۴۰۰ ۴۸
- جدول ۳-۸- درصد مهاجران واردشده از شهر به روستا به تفکیک گروه سنی طی سال‌های ۱۳۹۶ تا ۱۴۰۰ ۴۸
- جدول ۳-۹- تعداد و درصد مهاجران واردشده از شهر به مناطق روستایی به تفکیک گروه‌های سنی و علت مهاجرت طی سال‌های ۱۳۹۶ تا ۱۴۰۰ ۴۹
- جدول ۳-۱۰- تعداد و درصد مهاجران واردشده از شهر به روستا به تفکیک وضع زناشویی طی سال‌های ۱۳۹۶ تا ۱۴۰۰ ۵۰
- جدول ۳-۱۱- تعداد مهاجران واردشده از شهر به روستا به تفکیک دوره یا مدرک تحصیلی طی سال‌های ۱۳۹۶ تا ۱۴۰۰ ۵۰
- جدول ۳-۱۲- درصد مهاجران واردشده از شهر به روستا به تفکیک دوره یا مدرک تحصیلی طی سال‌های ۱۳۹۶ تا ۱۴۰۰ ۵۰

فهرست شکل ها

- شکل ۱-۱- عوامل مبدأ و مقصد و بازدارنده در مهاجرت (لهستانی زاده، ۱۳۶۸)..... ۱۲
- شکل ۱-۲- نمودار روند شهرنشینی در ایران طی سال های ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۵..... ۲۵
- شکل ۲-۲- توزیع نسبی مهاجران داخلی بر حسب روستا و شهر بودن مبدأ و مقصد در سرشماری های ۱۳۵۵-۱۳۹۵..... ۲۸
- شکل ۱-۳- روند تعداد مهاجران شهر به روستا از سال ۱۳۹۶ تا ۱۴۰۰..... ۴۴
- شکل ۲-۳- روند درصد مهاجران شهر به روستا از سال ۱۳۹۶ تا ۱۴۰۰..... ۴۵

کلیات

۱-۱- مقدمه

مهاجرت از جمله عوامل مؤثر بر تغییرات و تحولات جمعیتی و از مهمترین عوامل خارجی تغییر تعداد و ساختار جمعیت است. پدیده‌ی مهاجرت موضوع جدیدی نبوده بلکه از زمان حضور انسان بر کره‌ی زمین مطرح بوده است. این موضوع سابقه‌ای کهن در تاریخ زندگی بشر دارد. انسان‌های مستقر در یک مکان جغرافیایی خاص بعد از کسب آگاهی و شناخت نسبی به نیازهای خود همواره بر آن بوده‌اند که در جهت رفع نیازهای خود برآیند. یکی از بهترین شیوه‌های دستیابی به خواسته‌های بشر در طول تاریخ، مهاجرت افراد از محل سکونت خود به مکان‌های دیگر بوده است. مهاجرت به‌عنوان یک پدیده‌ی جمعیتی، متأثر از عوامل گوناگون اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و تأثیرگذار در ابعاد مختلف جمعیت یک منطقه است. فرایند مهاجرت نه تنها حجم و رشد جمعیت یک جامعه را تحت تأثیر قرار می‌دهد، بلکه تغییرات قابل ملاحظه‌ای در ساخت و توزیع جمعیت ایجاد می‌کند. مهاجرت تا چند دهه‌ی اخیر پدیده‌ای مطلوب تلقی می‌شد، چرا که اقتصاددانان مهاجرت‌های وسیع روستاییان و ساکنان شهرهای کوچک به شهرهای بزرگ را راه‌حل مناسبی برای نیروی کار اضافی و همچنین جواب‌گوی نیروی کار مورد نیاز صنایع شهری می‌دانستند ولی امروزه آن را یکی از عوامل اصلی بیکاری به حساب می‌آورند. مهاجرت حاصل مجموعه‌ای از عوامل اجتماعی، روان‌شناختی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی است. فرایند مهاجرت با زبان، فرهنگ و شرایط اقتصادی اجتماعی ارتباط دارد. به‌عبارت دیگر، مهاجرت را می‌توان نوعی تطبیق و سازگاری اجتماعی در پاسخ به نیازهای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی محسوب کرد.

طبق نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۸۵، حدود ۳۸ درصد جمعیت مهاجران در دو گروه سنی ۲۴-۲۰ ساله و ۲۹-۲۵ ساله قرار دارند و پس از آن گروه‌های سنی ۱۹-۱۵ ساله و ۳۴-۳۰ ساله با ۲۲/۵ درصد قرار دارند (مرکز آمار ایران، ۱۳۸۵). بنابراین مهاجرت بیشتر در گروه سنی جوان اتفاق افتاده است، مهاجرت جوانان موجب کاهش نیروی جوان، افزایش نسبت سال‌خوردگی و در نتیجه افزایش نسبت وابستگی

در مبدأ و در مقصد نیز باعث تغییر ترکیب جنسی جمعیت جوان و تغییر الگوی فعالیت و اشتغال آنان می‌شود. در سرشماری ۱۳۸۵-۱۳۹۰، در مجموع ۱۲۱۴۸۱۴۸ نفر وارد کشور شده یا در داخل کشور جابه‌جا شده‌اند که از این تعداد، ۸۹۹۹۷۰۹ نفر (۷۴/۱ درصد) به نقاط شهری و ۳۱۴۸۴۳۹ نفر (۲۵/۹) به نقاط روستایی وارد شده‌اند (مرکز آمار ایران، ۱۳۸۵). آمارهای فوق نشان می‌دهند که درصد زیادی از مهاجرت‌ها به مناطق شهری انجام می‌شود. پایین بودن سطح توسعه‌ی اقتصادی و اجتماعی در مناطق روستایی موجب دفع و رانش جمعیت از این مناطق و جذب و کشش جمعیت به مناطق شهری شده است. مهاجرت‌ها یکی از عوامل رشد جمعیت شهری بوده و مهاجران اغلب به قصد استقرار در نقاط شهری به‌ویژه در شهرهای بزرگ به این اقدام دست می‌زنند. تأثیر مهاجرت‌ها بر رشد جمعیت شهری در کشورهای عقب‌مانده به مراتب بیش از کشورهای توسعه‌یافته است. میزان رشد جمعیت شهری بر اثر مهاجرت در اغلب کشورهای منطقه‌ی آسیا و اقیانوسیه بر میزان رشد طبیعی آن‌ها فزونی گرفته و در آینده نیز همچنان ادامه خواهد یافت. مهاجرت در بسیاری از موارد به سوی شهرهای بزرگ جریان می‌یابد این امر بر افزایش سریع جمعیت آن شهرها و در مواردی به تمرکز بیش از حد جمعیت شهری در یک یا دو شهر بزرگ کشور منجر می‌شود. گرچه این موضوع رویداد عامی نبوده و همه کشورها با آن مواجه نیستند. این‌که در تعدادی از کشورها سهم عمده‌ای از جمعیت شهری تنها در یک شهر بزرگ جمع شود، مسائل خاصی را از نظر اسکان جمعیت و ویژگی‌های کالبدی پیش می‌آورد که نمی‌توان آن‌ها را نادیده گرفت. در این صورت دو نوع مناطق پرجمعیت و کم جمعیت به وجود می‌آید که سرمایه‌گذاری برای هر دو نمونه با مشکل مواجه می‌شود. به طوری که در مناطق روستایی با مسئله‌ی خالی از سکنه شدن و غیراقتصادی بودن سرمایه‌گذاری و در مناطق شهری با تراکم جمعیت و کم بودن بودجه برای برآورده نمودن خدمات جلوه پیدا می‌کند.

همواره برای کاهش مهاجرت‌های روستاییان به شهرها اقدامات مختلفی در جهت توسعه‌ی روستاها از قبیل ایجاد مشاغل، تغییر در فناوری تولید، فعالیت‌های عمرانی مختلف، توجه به رفاه روستاییان و ارتقای شاخص‌های سلامت روستاییان صورت گرفته است که این امر می‌تواند منجر به مهاجرت معکوس مردم از شهر به روستا شود. بدین ترتیب، علاوه بر جریان غالب مهاجرت از روستا به شهر و از شهرهای کوچک به شهرهای بزرگ، طی سال‌های اخیر جریان وارونه‌ی مهاجرت از شهرها به‌ویژه کلان شهرها به مناطق روستایی شکل گرفته است که با نام مهاجرت معکوس یا کوچ بازگشتی معرفی می‌شود. به‌طور خلاصه، مهاجرت معکوس در ایران بیشتر به مفهوم بازگشت مردم از شهرهای بزرگ به شهرهای کوچک یا از شهرها به مناطق روستایی مربوط می‌شود. تحقیقات نشان می‌دهد اغلب کسانی که درگیر مهاجرت‌های شهری- روستایی هستند، مهاجران بازگشتی هستند. مهاجران بازگشتی به کسانی گفته می‌شود که پس از مهاجرت به جامعه‌ی خاستگاه خود باز می‌گردند. مهاجرت‌های معکوس نه تنها جنبه‌های منفی مهاجرت‌های دیگر را ندارد، بلکه می‌توان گفت پدیده‌ای مثبت در فضای جغرافیایی کشور محسوب می‌شوند که تداوم آن‌ها می‌تواند ضمن کاهش بخشی از مشکلات جامعه‌ی شهری، به آبادی و رونق دوباره‌ی روستاها و توزیع عادلانه‌ی جمعیت کشور بی‌انجامد. گسترش این قبیل مهاجرت‌ها می‌تواند باعث جلوگیری از متروکه‌شدن روستاها، رونق فعالیت‌های کشاورزی، رشد ساختمان‌سازی و کاهش فرسودگی بناها، افزایش نیروی کار روستایی و غیره شود (یعقوبی و زبیدی، ۱۳۹۷). برای نخستین بار در ایران بر اساس نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۰، تعدا مهاجران شهر به روستا به دلایل مختلفی بیشتر از مهاجرت روستا به شهر بوده است. طی این دوره تعداد افرادی که از شهر به

روستا مهاجرت کرده‌اند، ۷۵۵۵۴۶ نفر و تعداد افرادی که از روستا به شهر مهاجرت کرده‌اند، ۶۵۵۲۵۱ نفر بوده است (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۰). بر اساس سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵، مقایسه‌ی آخرین محل اقامت قبلی مهاجران با محلی که در آن سرشماری شده‌اند، نشان می‌دهد ۱۴/۵۵ درصد از روستا به شهر، ۶۸/۲۸ درصد از شهر به شهر، ۵/۰۴ درصد از روستا به روستا و ۱۲/۱۳ درصد از شهر به روستا مهاجرت کرده‌اند (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵). بنابراین، هر گونه سیاست‌گذاری و آینده‌نگری در مناطق روستایی با ساختار جمعیت و عوامل مؤثر بر آن از اهمیت به‌سزایی برخوردار است. از این‌رو، شناسایی علل و اثرات مؤثر بر مهاجرت به روستاها در سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی امری ضروری است.

۱-۲- بیان مسئله

مهاجرت یکی از چهار عامل اصلی تغییر و تحول جمعیت بوده و به دلیل ماهیت خود می‌تواند علاوه بر تغییرات دراز مدت و طولانی، آثار سریع و کوتاه مدتی را نیز در تعداد و ساختار جمعیت ایجاد کند و تعادل یا عدم تعادل را در جمعیت‌های تحت تأثیر خود به‌وجود آورد. مهاجرت می‌تواند راه‌حلی برای بحران‌های جمعیتی محسوب شود، اضافه‌ی جمعیت را از نقطه‌ای به خارج هدایت کند، نیروی کار اضافی و بیکار را به سرزمین‌های نیازمند این نیروها روانه و مشکل عدم تعادل ساختاری جمعیت را برطرف کند. شکل و ماهیت مهاجرت در کنار اثرپذیری آن‌ها از ویژگی‌های فردی، محیطی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی، آن‌ها را به ابزارهایی برای درک بهتر ابعاد گوناگون مهاجرت تبدیل کرده است. روستاها محورهای استراتژیک کشاورزی یا به عبارتی تولیدکننده‌ی محصولات غذایی جامعه و منبع بسیار ارزشمندی از عوامل و منابع انسانی، اقتصادی و طبیعی هستند که در توسعه‌ی جامعه نقش اساسی دارند. اما بسیاری از این مناطق دارای زیرساخت‌های نامناسب، درآمد کم، بیکاری، شرایط بد محلی و کمبود امکانات پزشکی و آموزشی مورد نیاز هستند. این امر زمینه‌ی مهاجرت روستاییان به شهرها را فراهم کرده است.

مهاجرت از شهر به روستا یکی از پدیده‌هایی است که در سال‌های اخیر شاهد آن هستیم. این حرکت می‌تواند بخشی از معضلات جامعه‌ی شهری را کاهش دهد و موجب رونق مجدد روستاها و توزیع نسبتاً عادلانه جمعیت در فضای جغرافیایی شود. این پدیده در کشورهای توسعه‌یافته به دلیل امکانات موجود در این مناطق قابل توجه است. تاکنون در کشور ما، اغلب مهاجرت‌ها از مناطق روستایی به مناطق شهری بوده، همچنان که در داده‌های سرشماری نفوس و مسکن طی سال‌های متوالی این حرکت محسوس است ولی در سال‌های اخیر شاهد بازگشت مهاجران از شهرها به سوی روستاها نیز هستیم. امروزه، توجهی که سازمان‌های بین‌المللی به ارتباط میان مهاجرت و توسعه می‌کنند، نیاز به مرور دوباره‌ی رویکردهای مهاجرت از شهر به روستا را نشان می‌دهد. آمارها نشان می‌دهند که در بسیاری از کشورهای درحال توسعه وزن و اهمیت روستاها به مراتب بیش از میزان توجهی است که به آن‌ها می‌شود و همان‌گونه که رشد سریع شهرنشینی یک مسئله‌ی مربوط به این کشورهاست، روستانشینی و لزوم توجه به توسعه‌ی روستایی نیز به‌عنوان مهم‌ترین مسئله در این کشورها مطرح است (جمعه‌پور، ۱۳۹۱).

در سال‌های اخیر در ایران شاهد مهاجرت دوسویه هستیم، حرکت از روستاها به شهرها و مهاجرت از شهرها به روستاها هر چند با آهنگ کندتر انجام می‌پذیرد. به‌عبارتی، به‌نظر می‌رسد در حال حاضر مهاجرفرستی روستاها

در بعضی مناطق روند معکوس به خود گرفته است و به سوی مهاجرپذیری پیش می‌رود. رشد اسکان‌های غیررسمی، تراکم فزاینده‌ی جمعیتی در شهرها و کلان‌شهرها، خالی شدن روستاها از سکنه و افت تولیدات کشاورزی و بسیاری از موارد دیگر باعث شده که دولت‌ها در این زمینه تدابیری اتخاذ کنند. از جمله‌ی این تدابیر گسترش خدمات روستایی، مقاوم‌سازی خانه‌های روستایی، ایجاد امکانات آموزشی، بهداشتی، گسترش و بهبود وضعیت جاده‌ها، گسترش شبکه مخابراتی، تخصیص تحصیلات مسکن، یاری به استفاده‌ی بهینه از آب‌های زیرزمینی، خانه‌سازی و تغییر ساخت روستاها و غیره دلیل این نوع مهاجرت‌ها است. تقویت و ایجاد زیرساخت‌ها و افزایش سطح درآمد در روستاها منجر به افزایش میزان تولید و رونق اقتصادی شده و از پدیده‌ی مهاجرت از روستا به شهر کاسته و به مهاجرت از شهر به روستا افزوده است (جمعه‌پور و علی‌بابایی، ۱۳۹۵).

در خصوص پدیده‌ی مهاجرت از شهر به روستا در ایران تحقیقات زیادی انجام نشده است که یکی از دلایل آن می‌تواند نبود آمار و اطلاعات کافی در این رابطه باشد. البته برخی مطالعات موردی انجام شده است که در این مطالعات به تعداد محدود نمونه و سطح جغرافیایی خاص بسنده شده است. بردی آنامردنژاد و همکاران (۱۳۹۰) وضعیت مهاجرت شهر به روستا در شهرستان‌های منتخب استان مازندران (آمل، بابل، بابلسر، نور، جویبار، ساری و سوادکوه) را مورد بررسی قرار دادند. نمونه‌ی آماری در این مطالعه ۱۲۹ خانوار (۵۴۸ نفر) از مهاجران شهری وارد شده به روستاها بوده که از روستاهای شهرستان‌های مذکور به صورت تصادفی انتخاب شده بودند. نتایج این بررسی حاکی از آن بود که ۵۰/۳ درصد مهاجرین قبلاً در شهرهای شهرستان‌های تابعه و ۲۵/۵ درصد در شهرهای خارج استان ساکن بوده‌اند. ۴۳/۴ درصد آرامش محیط روستا و بازنشستگی را دو علت اصلی بازگشت به روستا اعلام کرده بودند، گرانی اجاره خانه در شهرها نیز با ۱۶/۲ درصد جزء یکی از عوامل مهم در جذب مهاجران به روستاها گزارش شده است. یعقوبی و زبیدی (۱۳۹۷) در مطالعه‌ی خود به دنبال بررسی انگیزه‌های مهاجرت از شهر به روستا در روستاهای شهرستان ایجرود و پیامدهای این قبیل مهاجرت‌ها بوده‌اند. در این مطالعه از روش گردآوری داده‌های پرسش‌نامه‌ی محققان استفاده شده است. جامعه‌ی آماری تحقیق را مهاجران بازگشتی به روستا تشکیل داده که تعداد آن‌ها بر اساس فرمول کوکران ۱۲۵ نفر تعیین شده و از طریق نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای انتخاب شدند. با استفاده از تحلیل عاملی اکتشافی انگیزه‌های مهاجرت معکوس در چهار عامل شامل بهبود وضعیت رفاهی و بهداشتی در روستاها، جاذبه‌های طبیعی روستا و تأمین محیط آرام، بهبود چشم‌انداز سودآوری کشاورزی در آینده و بهبود ظرفیت اشتغال‌زایی منطقه خلاصه شده که این عوامل در مجموع ۶۰/۸۰ درصد از واریانس کل انگیزه‌های مهاجرت را تبیین کردند. پیامدهای مهاجرت معکوس نیز در سه عامل توسعه‌ی شاخص‌های عمرانی و سلامتی، افزایش نرخ مشارکت و سرمایه‌گذاری و آرامش روانی خلاصه شده که این عوامل مجموعاً ۶۵/۳۳ درصد از واریانس پیامدهای مهاجرت را تبیین کردند. قاسمی اردهایی و ثوابی (۱۴۰۱) تحلیل مؤلفه‌های اصلی در بازگشت مهاجران شهری به خاستگاه‌های روستایی را مورد بررسی قرار دادند. در این مطالعه از روش گردآوری داده‌های پرسش‌نامه‌ی محققان استفاده شده است. قلمرو مکانی این مطالعه روستاهای شهرستان اهر و جامعه‌ی آماری مهاجران برگشتی به روستاهای شهرستان اهر است. روش نمونه‌گیری به صورت شبکه‌ای و گلوله برفی و پر کردن پرسش‌نامه‌ها به صورت هدفمند در بین مهاجران انجام گرفته است. نتایج تحلیل عاملی در این مطالعه نشان داد عوامل مختلفی در برگشت مهاجران نقش داشته است که از بین آن‌ها عامل‌های مشارکت اجتماعی و انگیزه‌ی اقتصادی به ترتیب با مقدار ویژه ۴/۳۱ و ۳/۷۷ بیشترین تأثیر را در بین عامل‌های تحت مطالعه به خود اختصاص داده‌اند و عامل عمرانی و زیربنایی کمترین

تأثیر را داشته‌اند. الفتی و همکاران (۱۴۰۱) عوامل اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی مؤثر بر مهاجرت معکوس از شهر به روستا را مورد بررسی قرار دادند. جامعه‌ی آماری پژوهش، شامل خانوارهای دارای مهاجرت معکوس از شهر به روستا در شهرستان سرپل ذهاب بوده است که با استفاده از فرمول کوکران و روش نمونه‌گیری سهمیه‌ای تعداد ۴۰۶ نفر به‌عنوان نمونه انتخاب شدند. یافته‌های این مطالعه نشان داد که بین اتحاد و همدلی، تسهیلات آموزشی، مشکلات شهری، جاذبه‌های گردشگری، فرار از آسیب‌های فرهنگ، فناوری‌های نوین ارتباطی، دسترسی به منابع، توسعه‌ی زیرساخت‌ها و امکانات زیربنایی، ایجاد درآمد و مهاجرت از شهر به روستا رابطه‌ی معنی‌داری وجود دارد.

مطالعات محدودی نیز در ارتباط با مهاجرت از شهر به روستا در سطح استان‌های کشور انجام شده است. در این زمینه می‌توان به مطالعات قاسمی اردهایی و نوبخت (۱۳۹۵) و شایان و همکاران (۱۴۰۰) اشاره کرد. قاسمی اردهایی و نوبخت (۱۳۹۵) جهت شناخت و تحلیل بهتر مهاجران معکوس، ۱۲۱۰۰ مهاجر معکوس در زمینه‌ی تعیین‌کننده‌ها و علل مهاجرت با ۲۳۷۰۰ مهاجر کلان شهری حاصل از نمونه‌ی دو درصد سرشماری ۱۳۹۰ مورد مطالعه‌ی تطبیقی قرار گرفتند. با توجه به ویژگی‌های طبیعی و زیست‌محیطی متفاوت روستاها و نیز وضعیت زیرساختی، اقتصادی، تجاری و سیاسی متفاوت کلان شهرها، مهاجران معکوس وارد شده به نقاط روستایی استان‌های مختلف و نیز مهاجران وارد شده به کلان شهرهای تهران، مشهد، اصفهان، کرج، تبریز، شیراز، اهواز و قم، دلایل اجتماعی و اقتصادی متفاوتی را برای مهاجرت خود بیان داشته‌اند. بر اساس نتیجه‌های این مطالعه، مهمترین تفاوت دو گروه از مهاجران در علت مهاجرت انجام و پایان خدمت وظیفه است که درصد به‌دست آمده برای مهاجران معکوس بسیار بیشتر از مهاجران به کلان شهرها بوده است. همچنین، نوع شغل مهاجران مهمترین تبیین‌کننده احتمال وقوع نوع مهاجرت‌های مورد مطالعه بوده است. شایان و همکاران (۱۴۰۰) بررسی و تحلیل تطبیقی مهاجرت معکوس از شهر به روستا را در مقیاس استانی بر پایه‌ی روش توصیفی-تحلیلی انجام دادند. در این مطالعه از داده‌های سرشماری سال‌های ۱۳۸۵ و ۱۳۹۵ استفاده شده است. طبق یافته‌های تحقیق، در مقطع ۱۳۸۵-۱۳۹۵ در کل کشور، موازنه‌ی مهاجرت بین روستا و شهر برخلاف دهه‌های قبل از آن متعادل شده است. بررسی تطبیقی نشان داد بیشترین تحول مثبت در استان‌های تهران، ایلام، یزد، سمنان، خراسان جنوبی و رضوی و بیشترین تحول منفی در چهارمحال و بختیاری، زنجان، خراسان شمالی و هرمزگان اتفاق افتاده است. با توجه به این دو تحول متضاد، به‌همراه شاخص‌های اثربخشی مثبت و منفی و موازنه‌ی مهاجرت بین روستا و شهر می‌توان گفت در سه استان چهارمحال و بختیاری، زنجان و کردستان مهاجرت سنتی روستا به شهر بر مهاجرت معکوس غلبه‌ی مطلق داشته و این فرایند نامطلوب در آینده نیز به احتمال زیاد ادامه خواهد داشت. برعکس، در استان‌های بوشهر، گیلان و مازندران، غلبه با مهاجرت از شهر به روستا بوده است. شایان و همکاران (۱۴۰۰) پیش‌بینی کردند استان‌های تهران، خراسان رضوی و جنوبی، ایلام، سمنان و یزد در آینده شاهد غلبه‌ی بیشتر مهاجرت معکوس بر سنتی خواهیم بود. از نظر حجمی، استان‌های تهران، خراسان رضوی، مازندران و گیلان به تنهایی ۳۳ درصد از کل مهاجران معکوس را جذب کرده در کل استان‌های کشور، ضریب همبستگی منفی ۰/۴۷۷ بین شاخص محرومیت و نسبت مهاجران معکوس به جمعیت روستایی، نشان داده است که استان‌های دارای مناطق روستایی محروم‌تر از نظر شاخص‌های محیطی، اجتماعی، اقتصادی، مهاجر معکوس کمتری داشته‌اند. در نهایت تفاوت‌های توزیع جغرافیایی در سطح کشور از نظر مهاجرت معکوس، بسیار شدید و به نفع نواحی پرتراکم شمالی گیلان، مازندران و در جنوب بوشهر و پیرامون

کلان شهرهای تهران، مشهد، قم و یزد است. بر اساس یافته‌های پژوهش شایان و همکاران (۱۴۰۰)، کاهش سطح محرومیت مناطق روستایی استان‌های چهارمحال و بختیاری، زنجان، کردستان، خراسان شمالی و هرمزگان از اولویت بالایی برخوردار است.

برای رفع نیازهای اطلاعاتی در خصوص مهاجرت از شهر به روستا لازم است به سؤال‌های اصلی این حوزه به شرح زیر پاسخ داده شود:

- آیا امکان برآورد مهاجرت از شهر به روستا وجود دارد؟
 - آیا می‌توان عوامل مؤثر در مهاجرت از شهرها به روستاها را شناسایی نمود تا برنامه‌ریزی صحیحی در سطح کلان برای کنترل تأثیر این عوامل در جامعه انجام گیرد؟
 - آیا می‌توان ویژگی‌های اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی افراد یا خانوارهایی که مهاجرت از شهرها به روستاها انجام داده‌اند، شناسایی کرد؟
 - آیا می‌توان ویژگی‌های اقتصادی و فرهنگی روستاهای مهاجرت‌پذیر را شناسایی کرد؟
- برای پاسخ‌گویی به این سؤال‌ها ضرورت انجام تحقیقی علمی از سوی معاون توسعه روستایی و مناطق محروم کشور مطرح شد. از این رو، با توجه به نیازهای موجود برای تدوین سیاست‌ها و برنامه‌های کلان راهبردی در حوزه توسعه روستایی انجام طرح پژوهشی «امکان‌سنجی برآورد تعداد مهاجران از مناطق شهری به مناطق روستایی از سال ۱۳۹۵ تا ۱۴۰۰» با مدیریت پژوهشکده‌ی آمار و همکاری معاونت توسعه روستایی و مناطق محروم کشور در دستور کار قرار گرفت. در ادامه این فصل، اهداف تفصیلی این پژوهش، تعاریف و مفاهیم مورد استفاده و رویکردهای نظری مهاجرت ارائه می‌شود. در فصل دوم روند تغییرات جمعیت و مهاجرت در ایران بر اساس داده‌های پنج دوره از سرشماری عمومی نفوس و مسکن ایران بررسی می‌شود. ارائه توزیع مهاجرت به تفکیک علت‌های آن بر اساس سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۰ انجام شده است. تعداد مهاجران وارد شده به مناطق روستایی استان‌های کشور بر اساس سرشماری ۱۳۹۵ نیز مورد بحث و بررسی قرار گرفته است. با توجه به بازه‌های زمانی طولانی مدت برای اجرای سرشماری عمومی نفوس و مسکن که منبع اطلاعات برای ارزیابی جریان‌های مهاجرت است، در فصل سوم امکان‌سنجی استفاده از آمارگیری نیروی کار که به صورت سالیانه توسط مرکز آمار ایران اجرا می‌شود، برای مطالعه وضعیت مهاجرت شهر به روستا در سطح کل کشور مورد ارزیابی قرار می‌گیرد.

۱-۳- اهداف تفصیلی پژوهش

در راستای نیازهای موجود، هدف کلی این طرح بررسی امکان برآورد مهاجرت از مناطق شهری به روستایی از سال ۱۳۹۵ تا ۱۴۰۰ در سطح کل کشور است. همچنین امکان‌سنجی شناسایی عوامل مؤثر در مهاجرت از مناطق شهری به روستایی در سطح کل کشور و شناسایی ویژگی‌های اجتماعی اقتصادی خانوارها یا افرادی که مهاجرت از شهر به روستا انجام داده‌اند، در سطح کل کشور مورد بررسی قرار می‌گیرد.

بنابراین این طرح پژوهشی می‌بایست در دو گام دیده شود، به منظور ارزیابی مهاجرت و عوامل مؤثر بر آن در سطح کشور لازم است در گام اول اطلاعات منابع موجود (آمارهای ثبتی، داده‌های حاصل از آمارگیری‌ها و آخرین سرشماری عمومی نفوس و مسکن) در خصوص مهاجرت شهر به روستا مورد بررسی قرار گیرند. با توجه به

این که آمار ثبتی مشخصی از مهاجرت مناطق شهری به مناطق روستایی وجود ندارد، تنها منابع قابل استناد، سرشماری عمومی نفوس و مسکن، آمارگیری نیروی کار و اطلاعات معاونت توسعه روستایی و مناطق محروم کشور است. سؤال مهاجرت در سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۵ و آمارگیری نیروی کار جزء سؤالات پرسش نامه در نظر گرفته شده است. بنابراین، از این اطلاعات به عنوان یکی از منابع برآورد مهاجرت می توان استفاده کرد. بر اساس اطلاعات سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۵، تعداد مهاجران وارد شده به مناطق روستایی (صرف نظر از مبدأ شهری یا روستایی) در پنج سال پیش از سرشماری (از سال ۱۳۹۰ تا سال ۱۳۹۵)، ۷۳۶۲۵۳ نفر بوده است که در حدود ۳۵٪ درصد از جمعیت روستایی کشور (۲۰۷۳۰۶۲۵) در سال ۱۳۹۵ است.

۱-۴- تعاریف و مفاهیم

مفاهیم و شاخص های مندرج در این پژوهش، مطابق تعاریف موجود در سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۰ است، از این رو ذکر همه ی آن ها در این بخش ضرورتی ندارد و فقط مفاهیم و شاخص های مرتبط با مهاجرت و شاخص هایی که به صراحت در نشریات سرشماری تعریف نشده اند، توضیح داده خواهند شد. همچنین تعاریف و مفاهیم مرتبط با آمارگیری نیروی کار در فصل سوم به تفصیل بیان شده است.

مهاجرت از کلماتی است که علوم مختلف به تناسب نیاز خود به تعریف این کلمه پرداخته اند. همچنین در علم جمعیت شناسی افراد با توجه به نگرش ها و دیدگاه های خود به تبیین این کلمه پرداخته اند. در جمعیت شناسی، تعریف عام مهاجرت عبارت است از «تغییر محل اقامت فرد از یک نقطه به نقطه دیگر» (زنجانی، ۱۳۸۰). مهاجرت در کتاب لغت نامه ی جمعیت شناسی سازمان ملل این گونه تعریف شده است: «شکلی از تحرک جغرافیایی یا ترک مکانی است که بین دو واحد جغرافیایی صورت می گیرد. این تحرک جغرافیایی تغییر اقامتگاه از مبدأ یا محل حرکت به مقصد یا محل ورود است. این گونه مهاجرت ها را مهاجرت دایم گویند و باید آن را از اشکال دیگر حرکات جمعیت که متضمن تغییر دایمی محل اقامت نیست، تفکیک کرد (امانی و همکاران، ۱۳۵۴). مهاجرت واژه ای است که برای انواع حرکات جمعیتی بین قلمروها که منجر به تغییر دایم یا نیمه دایم مکان سکونت شود، به کار می رود. واژه ی مهاجرت در فرهنگ فارسی معین به معنی از موطن خود به جایی دیگر انتقال کردن، آمده است. همچنین در لغت نامه ی دهخدا مهاجرت به معنی ترک دیار گفتن و در مکان دیگر اقامت کردن است. مهاجرت به معنی اعم کلمه عبارت از ترک سرزمین اصلی و ساکن شدن در سرزمین دیگر به طور دایم یا موقت است. ولی به معنی اخص کلمه مهم ترین نوع تحرک جمعیت بوده و عبارت از جابه جایی دسته جمعی یا انفرادی انسان ها به طور دایم بدون قصد بازگشت به مبدأ است (کاظمی پور، ۱۳۸۴).

مهاجرت معکوس: از برگشت جمعیت یا جریان ضد شهرنشینی با عنوان مهاجرت معکوس نام برده می شود، این نوع مهاجرت یعنی مهاجرت از شهر به روستا شامل کارشناسان و کارمندان دایم و انفرادی می گردد که به علت مشکلات فراوان شهری اقدام به چنین مهاجرت هایی می کنند (لوکاس و میر، ۱۳۸۴).

مهاجرت معکوس: مهاجرت معکوس را می توان حالتی از حالات «شهرگرایی نواحی روستایی» قلمداد کرد، چرا که شهرگرایی حومه ها و نواحی روستایی فرایندی اجتماعی است که شامل گسترش ایده ها و شیوه های زندگی

شهری در نواحی روستایی بوده و مشخص‌ترین حالت آن، حرکت جمعیت از شهرها به نواحی روستایی است (قاسمی و همکاران، ۱۳۹۴).

مهاجرت معکوس: با توجه به مفهوم مهاجرت، بازگشت مجدد مهاجرین به موطن اصلی خود برای زندگی به دلایل گوناگون، که مهمترین آن توسعه‌ی زیر ساخت‌ها و امکانات زیربنایی برای فعالیت‌های اقتصادی و رشد و پیشرفت فرهنگی و سیاسی در منطقه‌ی مهاجرفرست می‌باشد، منجر به بروز پدیده‌ی مهاجرت معکوس می‌شود. مهاجرت معکوس در ایران بیش‌تر به بازگشت مردم از شهرهای بزرگ به شهرهای کوچک و یا از شهرها به مناطق روستایی مربوط می‌شود (برنارشاریه، ۱۳۷۳).

مهاجر: آن دسته از اعضای خانوارهای معمولی ساکن، گروهی و مؤسسه‌ای که شهر یا آبادی محل اقامت خود را در فاصله‌ی آبان ۱۳۹۰ تا آبان ۱۳۹۵ تغییر داده‌اند، مهاجر شناخته می‌شوند (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵).

مبدأ مهاجرت: محل اقامت قبلی مهاجران واردشده طی سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۵ به هر استان، مبدأ مهاجرت به‌شمار می‌آید (زنجانی، ۱۳۸۰).

مقصد مهاجرت: محل اقامت فعلی مهاجران واردشده طی سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۵ به هر استان، مقصد مهاجرت به‌شمار می‌آید (زنجانی، ۱۳۸۰).

مهاجرت داخلی: مهاجرت‌هایی که در درون مرزهای ایران انجام گرفته است و از لحاظ تقسیم‌بندی‌های مرزهای سیاسی- سازمانی به دو دسته‌ی کلی مهاجرت‌های درون استانی و بین استانی تقسیم می‌شود. اگر مهاجرت در بین و درون شهرستان‌های یک استان انجام گیرد، مهاجرت درون استانی و اگر از یک استان به استان دیگر انجام گیرد، مهاجرت بین استانی است. علاوه بر این، از لحاظ تقسیم‌بندی مبدأ و مقصد «روستایی» و «شهری»، مهاجرت‌های داخلی مشتمل بر چهار گروه شهر به شهر، روستا به روستا، شهر به روستا و روستا به شهر می‌باشد. شهر(نقطه‌ی شهری): هر یک از نقاط شهری است که دارای شهرداری باشد.

آبادی (نقطه‌ی روستایی): مجموعه‌ی یک یا چند مکان و اراضی به‌هم‌پیوسته (اعم از کشاورزی و غیر کشاورزی) که خارج از محدوده‌ی شهرها واقع شده و دارای محدوده‌ی ثبتي یا عرفی مستقل باشد. **میزان مهاجرفرستی:** عبارت است از نسبت همه‌ی افرادی که منطقه‌ای خاص را طی دوره‌ی زمانی مشخص ترک می‌کنند به تعداد کل جمعیت آن منطقه در میانه همان دوره‌ی زمانی ضربدر هزار (زنجانی، ۱۳۸۰).

$$\text{میزان مهاجرفرستی} = \frac{\text{تعداد کل مهاجران خارج‌شده}}{\text{جمعیت میانه دوره}} \times 1000$$

میزان مهاجرپذیری: عبارت است از نسبت افرادی که طی دوره‌ی زمانی مشخص به منطقه‌ای خاص وارد می‌شوند به تعداد کل جمعیت آن منطقه در میانه همان دوره‌ی زمانی ضربدر هزار (زنجانی، ۱۳۸۰).

$$\text{میزان مهاجرپذیری} = \frac{\text{تعداد کل مهاجران واردشده}}{\text{جمعیت میانه دوره}} \times 1000$$

میزان خالص مهاجرت: عبارت است از حاصل تفریق تعداد افرادی که منطقه‌ی مشخصی را طی دوره‌ی زمانی معین ترک می‌کنند (E) از تعداد افرادی که طی همان دوره‌ی زمانی وارد منطقه‌ی مذکور می‌شوند (I) تقسیم بر جمعیت میان دوره ضربدر هزار. اگر این دو رقم با هم برابر باشند یعنی $I=E$ ، میزان خالص مهاجرت برابر با

صفر می‌شود. اگر تعداد مهاجران وارد شده بیش از مهاجران خارج شده باشد ($I > E$) این میزان مثبت و چنانچه مهاجران خارج شده بیش از مهاجران وارد شده باشد ($I < E$) این میزان منفی خواهد بود. اگر حاصل میزان خالص مهاجرت مثبت باشد بیانگر مهاجرپذیر بودن منطقه و اگر منفی باشد نشان‌دهنده‌ی مهاجرفرست بودن منطقه است (زنجانی، ۱۳۸۰).

$$\text{میزان خالص مهاجرت} = \frac{\text{مهاجران خارج شده} - \text{مهاجران وارد شده}}{\text{جمعیت میانه دوره}} \times 1000$$

میزان کل مهاجرت: عبارت است از نسبت مجموع تعداد کل مهاجران وارد شده و خارج شده از یک منطقه در یک دوره‌ی زمانی به تعداد کل جمعیت آن منطقه در میانه‌ی دوره زمانی مذکور ضربدر هزار (زنجانی، ۱۳۸۰).

$$\text{میزان کل مهاجرت} = \frac{\text{مهاجران خارج شده} + \text{مهاجران وارد شده}}{\text{جمعیت میانه دوره}} \times 1000$$

محل اقامت قبلی: منظور آخرین اقامت‌گاه معمولی مهاجران وارد شده طی سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۵ به هر شهر یا آبادی، قبل از مهاجرت است. شهرستان و استان محل اقامت قبلی بر اساس محدوده‌ی فعلی تقسیمات کشوری و وضعیت شهر یا آبادی بودن آن بر اساس وضعیت زمان ترک محل اقامت قبلی تعیین می‌شود (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵).

۱-۴-۱- علت‌های مهاجرت

۱. **جستجوی کار:** افرادی که قبل از ترک محل اقامت قبلی، بیکار بوده و برای جستجوی کار به شهر یا آبادی محل سرشماری وارد شده‌اند و همچنین افرادی که قبل از ترک محل اقامت قبلی بیکار بوده و برای اشتغال به کار مشخص، به شهر یا آبادی محل سرشماری وارد شده‌اند در جستجوی کار به حساب آمده‌اند.
۲. **جستجوی کار بهتر:** افرادی که قبل از ترک محل اقامت قبلی، دارای کار بوده‌اند و به‌منظور جستجوی کار بهتر به شهر یا آبادی محل سرشماری وارد شده‌اند و همچنین افرادی که قبل از ترک محل اقامت قبلی دارای کار بوده و برای انتقال به کار مشخص بهتر به شهر یا آبادی محل سرشماری وارد شده‌اند در جستجوی کار بهتر به حساب آمده‌اند.
۳. **انتقال شغلی:** افرادی که به‌علت انتقال شغلی در مشاغل مزد و حقوق‌بگیری محل اقامت قبلی خود را تغییر داده‌اند و به شهر یا آبادی محل سرشماری وارد شده‌اند، در این گروه قرار می‌گیرند.
۴. **تحصیل:** افرادی که محل اقامت قبلی خود را به‌منظور تحصیل در شهر یا آبادی محل سرشماری تغییر داده‌اند، در این گروه قرار می‌گیرند.
۵. **پایان تحصیل:** افرادی که به‌علت پایان تحصیل، محل اقامت قبلی خود را تغییر داده و به شهر یا آبادی محل سرشماری وارد شده‌اند، در این گروه قرار می‌گیرند.